

L'espai flexible del Cristianisme Quina mena d'espais reflecteix en l'actualitat la vida de les comunitats cristianes?

Mario Tancredi

Doctor en arquitectura i urbanisme. L'interès pel patrimoni l'ha desenvolupat des de la docència, el món professional i el compromís social i cultural.

No es pot veritablement tenir una casa, un espai retallat en l'infinit de l'univers, sinó només parar, per una nit o per tota la vida, amb respecte i gratitud.

Claudio Magris

L'origen geogràfic del Papa Francesc confirma una característica molt peculiar de l'Església i de la seva llarga història: el desplaçament continu de comunitats i biografies que es conjuga amb les experiències i l'evolució de temàtiques.

Hi ha una realitat sustentada amb estadístiques i projeccions: el canvi en percentatges de la presència de comunitats cristianes en el món. En aquest moment els països amb el nombre més alt de catòlics al món es concentren a Amèrica del Sud i del Nord: els USA, Mèxic, el Brasil. L'anuari de la Santa Seu de 2015 sembla confirmar l'augment de fidels també a l'Àfrica i a l'Àsia. Altres estudis¹ preveuen els pròxims anys la disminució de fins a 100 milions de cristians al Vell Continent. És una espècie de transhumància, que representa la riquesa i la fecunditat del cristianisme.²

1. Segons les anàlisis i els resultats del Pew Research Center de Washington, publicats el 2015.

2. L'objectiu de l'article és parlar de l'espai sacre, més enllà de les denominacions

Les xifres diuen, o deuen dir, encara més: amb el canvi del «centre» de la cristiandat —no només del catolicisme— canvien les temàtiques. Un viratge ben clar de 360° en certs aspectes pastorals, culturals i socials que fins i tot transcendeixen la vida de l'Església catòlica. Però no es tracta només d'això. Rere les paraules i els actes del papa que ve «dels confins del món», hi ha tota una elaboració i pensament i experiències que es distancien potser molt més que no es pensa de la vella Europa. Del nou continent són familiars aspectes que es refereixen a la flexibilitat en noves solucions, el naixement de noves comunitats, el ferment juvenil de nous carismes i moviments amb centenars de vocacions, les trobades oceàniques de joves: distàncies galàctiques de certes funcions religioses asèptiques en les austeres esglésies del centre de les nostres antigues ciutats europees, on la quantitat d'ancians fomenta la idea d'una església en fase de desús tant de persones com d'edificis i el tancament de desenes de parròquies, amb l'augment de nous sacerdots provinents de l'Àfrica, de l'Àsia i de l'Amèrica Llatina, provoca sentiments que floten des d'una simpatia folklòrica fins al rebuig davant la comprensible incapacitat d'aquests sacerdots enmig del context aliè i escèptic.

Cristianisme en crisi o en ple desenvolupament, esglésies que es tanquen, nous temples que s'obren. Comunitats que semblen que es fonguin com neu al sol, i d'altres que floreixen com nova primavera. És la vida. És la vida del cristianisme, que sempre ha estat en camí, mai estable. I si no és estable vol dir que és necessari pensar el paper de l'indret, del lloc, de l'espai en les diverses escales, territorial o arquitectònica; que es torna urgent una reflexió i les decisions conseqüents, sobre què fer amb el sens fi d'edificis i espais sacres que constel·len les nostres ciutats i regions.

D'altra banda, va ser Jesús mateix qui —vianant pels carrers de Galilea— va fer del territori un *lloc* dens de significats, sacralitzat pels seus gestos i els seus missatges més enllà del fet que ja era *terra promesa* per al poble escollit. Jesús mai no es va aturar en un lloc, mai no va

---

cristianes específiques, bé que gran part del text es refereix a espais d'edificis de culte catòlic.

El cristianisme produeix així en els segles una constel·lació de tipologies, d'edificis, de símbols, de formes de ciutat i territoris.

privilegiar un espai particular. Va santificar amb els seus actes la llar de Natzaret, el pou de Betània, el temple a Jerusalem, l'hort de les oliveres.

Sabem la resta de la història: també es van desplaçar els primers cristians. Van sortir de la terra santa per excel·lència i el baricentre de l'experiència religiosa del cristianisme va ser Roma. I des d'allí es van multiplicar els centres fins a assolir *Finis Terrae*, densificant el territori de santuaris, de comunitats, de tipologies arquitectòniques que reflectien experiències espirituals i institucionals, entre monestirs i parròquies, entre catedrals i oratoris, en ferment i diàleg ben explicat pel teòleg Von Balthasar segons el principi dels «perfils» de l'Església, principalment el de Pere i el maria.³

El cristianisme produeix així en els segles una constel·lació de tipologies, d'edificis, de símbols, de formes de ciutat i territoris. Catedrals i convents, ciutadelles, reduccions, missions, oratoris. Sembla una cosa ja assumida, òbvia. En aquest moment actual, d'un canvi estructural de la societat i dels mapes geogràfics habituals, que estàvem acostumats a assumir com a imperants, en una conjuntura de crisi i d'oportunitats, cal fer-se preguntes, sol·licitar reflexions.

Per a l'arquitectura, i no només per a ella, és el moment de verificar la coherència dels espais amb les funcions, amb les necessitats de la comunitat. Aclarir la funció que la forma arquitectònica ha de reflectir en una equació que no és tan òbvia.

Durant molts anys, certa producció d'arquitectura sacra s'ha concentrat en les reflexions i en l'esforç de disseny en la part estètica,

3. El teòleg alemany sostenia l'existència d'un seguit de perfils en l'Església procedents dels apòstols, una «constel·lació de figures». Sobretot, feia ressaltar els dos més importants: el de Pere, que reflecteix la gràcia de qui representa l'Església com a institució, i el de Maria, que subratlla la presència de carismes i espiritualitats. Podríem llegir el teixit d'edificis, i de comunitats, amb aquesta lupa, traçant un mapa de tipologies arquitectòniques inspirades en carismes o en models de catedrals, seus episcopals.

El canvi estructural de la vida de les comunitats cristianes en el món, les crisis, les noves temàtiques imposen un viratge, un punt de vista nou davant el tema de l'edifici de culte.

atreta per la forta simbologia que proposa o imposa l'edifici religiós.

Les llums i les ombres, les formes i la suggestió que pot sol·licitar per mitjà de la combinació de materials o tècniques constructives, la ubicació dels diversos elements litúrgics, la iconografia, la simbiosi entre l'espai i un cert sentit místic necessari perquè el fidel senti un cert alè de Déu... *Pa per a les dents* de qui —l'arquitecte— busca «res més» en el projecte, per mitjà del qual pot mesurar la capacitat de combinar elements de disseny, materials i símbols en construccions úniques. Un procés que comença també gràcies a les obres d'arquitectura dels grans arquitectes de la modernitat que es van enfrontar amb el tema de l'edifici de culte, amb admirables exemples.⁴

Després del Concili Vaticà II aquesta llibertat expressiva delegada a l'arquitecte també produeix —especialment en les esglésies modestes— resultats de qualitat discutible. Sobretot, l'esforç sembla concentrar-se en les dimensions estètiques i en la correspondència d'aquestes amb l'organització simbòlica dels elements litúrgics, segons les indicacions institucionals i les indicacions del Concili. Es realitzen també alguns exemples de centres parroquials, d'una qualitat molt menor davant l'esforç de la construcció del temple com a tal.

El canvi estructural de la vida de les comunitats cristianes en el món, les crisis, les noves temàtiques imposen un viratge, un punt de

4. Le Corbusier amb la Capella de Rochamp, Michelucci amb l'«Església a l'Autopista» a Florència, amb Kenzo Tange, Nyemeyer i d'altres. En els primers decennis del segle XX, diversos grans arquitectes van deixar exemples únics d'edificis religiosos. Una estació daurada de l'arquitectura sacra, que, amb la decadència espiritual i la falta d'un procés a les escoles d'arquitectura, ha deixat aquests referents a la mercè de rèpliques, i a una autonomia i llibertat expressiva per part de l'arquitecte que en molts casos ha estat excessiva, que ha generat un ampli repertori d'edificis religiosos no prou coherents quant a la funció, l'estètica, la simbologia, la contextualització.

vista nou davant el tema de l'edifici de culte i, més enllà, dels espais que reflecteixen la vida de les comunitats.

Estem entrant en una fase crítica d'aquestes dimensions del projecte. La distància entre el disseny i les necessitats de les comunitats, entre la seva dimensió i l'esforç econòmic i d'intencions de l'arquitecte, de vegades és abismal.

Paral·lelament, també creix una altra qüestió: què cal fer amb l'immens patrimoni i la conservació d'edificis dedicats al culte? Gran part són en els centres històrics, i és evident que en molts casos la conservació no pot incloure el manteniment de la funció de culte. Un gran esforç de disseny per a pocs fidels, la dificultat en el manteniment després de la restauració d'un patrimoni semblant en la quotidianitat; en molts casos l'esforç de la conservació l'adopten altres institucions, públiques o privades, que en valoren l'aspecte cultural. La pregunta és més que evident: el destí general d'aquests edificis és ser transformats en museus? És necessari canviar-ne l'ús, o deixar en nostàlgic decaïment aquest imponent patrimoni de capelles, catedrals, oratoris, convents que en la majoria dels casos representa la identitat de les nostres ciutats? I encara, amb aquestes preguntes, no entrem al cor del problema. Més aviat sorgeix una altra pregunta més important, urgent, potser oportuna: com es reflecteix l'experiència cristiana en un espai? Al llarg del temps i de les èpoques, de les latituds, com ha canviat la conformació dels espais segons la vida de les comunitats, de l'experiència religiosa, del naixement d'espiritualitats o carismes, de l'evolució de la diòcesi, del ferment religiós tradicional?

És evident que aquesta sèrie de preguntes susciten diverses qüestions que cal organitzar.

Primer, s'ha d'aclarir de quina classe d'espais estem parlant. De fet la reflexió que es vol suscitar és que no hi ha només el temple religiós —el que comunament anomenem església— per definir l'experiència de la vida cristiana. Seria molt pobre, després de 2000 anys d'història, reduir el cristianisme i la seva imatge més completa a la visibilitat d'un edifici dedicat al culte. La vida cristiana s'articula en més espais, també en la seva versió comunitària, col·lectiva. Al contrari, hauríem d'entendre que el cristià viu una dimensió privada, i

que n'hi ha, de voluntaris o consagrats, que fan alguna activitat en edificis també privats, dedicats a l'educació, la sanitat o l'assistència. La vida dels cristians era pública. Fins al segle XIX en els mapes de les ciutats les esglésies eren marcades com a espai públic, no privat.

Una vida comunitària no és de moments. Si és completa, s'articula en una altra sèrie d'espais no estrictament lligats a l'administració dels sagraments o a alguna activitat assistencialista o formativa.

Un segon aspecte es refereix a la sinergia que hi ha en la comunitat amb el context cultural on es desenvolupa. No podem comparar qui viu una experiència religiosa en una parròquia d'una ciutat europea amb una missió africana, ni qui viu l'experiència religiosa dins un dels moviments eclesials moderns, possiblement ocupat com a professional en ambients culturals globalitzats, amb la de qui viu dins una activitat d'una gran metròpoli qualsevol de l'Amèrica llatina, ocupat en l'assistència a drogoaddictes o als més vulnerables per gènere o condició social.

Si el «centre» de tots és l'experiència litúrgica de compartir la taula eucarística, també és obvi que no podem conformar-nos a reduir aquesta gran varietat de vides i de fermentes espirituals a la imatge d'una sèrie d'edificis en forma de creu o de petxines comunitàries, inspirades més o menys clarament en indicacions postconciliars.

Finalment, hi ha el tema del patrimoni, entès com el sistema de valors que hauria de reflectir-se en una forma i un ús, ja sigui d'edificis històrics o dels més moderns i contemporanis, amb un esforç més ampli de suggeriments, estímuls, sinergies entre qui s'ocupa professionalment d'aquests temes i qui viu aquests espais. Entre qui els administra i qui els necessita. Fa falta un ferment, noves pistes, investigació i compartir. Es necessita sobretot flexibilitat de pensament.

La tradició cristiana, pel que fa als edificis de culte, és molt àmplia, i és impossible relatar-la en aquest àmbit. Val la pena fer-ne ressaltar alguns passos.

Primer, com neix l'espai on la comunitat cristiana es reconeix, «recordant»⁵ un *Fet*, una realitat. «Feu això, que és el meu memorial»:

5. En el sentit literal de l'arrel llatina del terme, *re-cordare*: tornar al cor.

Els primers cristians no necessitaven un temple ni una estàtua a adorar, com els pagans. Duïen a terme un fet, que, repetit en diversos espais i regions, multiplicava la presència de Déu, gràcies al *congregar-se* —arrel etimològica d'*Ecclesia*.

L'última Cena, el Sagrament de l'Eucaristia, la presència del Crist enmig de la comunitat. L'esdeveniment, el *Fet*. L'última Cena és, sens dubte, el centre de l'experiència cristiana. Els primers seguidors del Crist la feien com l'havia feta Jesús: en una taula, en una casa. Eren pocs, i no gaire admirats pels compatriotes romans. La *Domus Dei*, la «Casa de Déu», va ser el primer espai sagrat on —reunint-se— feien en «commemoració seva» el que avui fem nosaltres amb això que en diem «missa». Una diferència substancial de les altres experiències religioses, que més que reunir-se per a un fet, adoraven en un temple una estàtua, per descomptat imatge del déu o de la deessa els quals lloaven i els elevaven ofrenes. Els primers cristians, en canvi, no necessitaven un temple ni una estàtua a adorar, com els pagans. Duïen a terme un fet que, repetit en diversos espais i regions, multiplicava la presència de Déu, gràcies al *congregar-se* —arrel etimològica d'*Ecclesia*— d'un grup de fidels. Una experiència que mostra clarament la supremacia de l'esdeveniment davant l'espai com a tal.

Un fet històric canvia de manera radical l'experiència d'aquestes comunitats: l'edicte de Constantí del 314 proclama el cristianisme religiós de l'Imperi i una munió de nous adeptes arriba a aquesta experiència fins aleshores viscuda en petites comunitats molt vinculades entre elles, que podem imaginar que es reunien de manera —en diríem avui— líquida i flexible: a les cases, i en certs moments que concordaven entre si. Les dimensions temporals i espacials eren funcionals a l'experiència de compartir la taula eucarística, a l'Esdeveniment de la presència de Jesús encarnat en la forma del pa i del vi. D'un moment a l'altre per la contingència de la nova situació, amb l'arribada massiva de nous adeptes, canvia radicalment la vida de les comunitats institucionalitzant-se. Neixen els grans edificis religiosos i,

“ El cristianisme mai no va tenir una sola tipologia, un únic espai capaç de representar la seva identitat, la seva característica.

amb ells, podem imaginar que les celebracions comencen a organitzar-se a certes hores o en certs dies. Espai i temps ara marquen l'experiència, que té lloc públicament i institucionalment en llocs i temps que hi són dedicats. Reconeixedors. I com que no tots hi poden participar, l'espai també es jerarquitzava: per a catecúmens, per a batejats. El cristianisme es fa evident, cristal·litza i es materialitza en edificis que es converteixen en la icona fins i tot formal del sacrifici del Crist: les grans aules basilicals a poc a poc veuen créixer els braços laterals, i es converteixen en creus icòniques. Els edificis de culte es multipliquen i es diferencien en una àmplia gamma de versions i funcions: catedrals, santuaris, capelles; materialitzant una experiència religiosa i de vida que abans s'identificava només, per a bé o per a mal, per la vida de les persones més que per la presència dels edificis.

L'Edat mitjana multiplica edificis i estils, segons la regió, el moment o la tipologia de l'experiència religiosa: de la ciutat lligada al bisbe i institucional, al creixement de les parròquies com a element de coagulació del territori, com també per mitjà de carismes i espiritualitats: l'experiència monàstica dels benedictins i cistercencs, dels franciscans, dominics. No són només edificis de culte els que sorgeixen, sinó comunitats, ciutadelles, sistemes socials que, per tant, generen una gran varietat d'espais. Edificis per a l'educació, l'atenció als febles, hospitals, biblioteques, orfenats.

Podríem seguir amb altres experiències i exemples, des de les reduccions jesuítiques fins a les ciutadelles utòpiques, des dels oratoris salesians fins als moviments laics contemporanis. Tot per dir només que el cristianisme mai no va tenir una sola tipologia, un únic espai capaç de representar la seva identitat, la seva característica. Sempre va expressar una riquesa, una variació del tema: d'un Déu que adopta la forma humana del Crist per demostrar l'amor a la humanitat, i que el cristianisme continua a través d'una pila d'episodis, d'experièn-

L'església es torna novament nòmada; canvia de pell, usa formes diferents, adaptant les antigues o inventant-ne de noves: en una paraula, s'encarna, s'incultura, transformant-se.

cies, donant formes i espais a tots els components de la vida humana, des del naixement fins a la mort, des de la taula de l'assistència al cos fins a la taula eucarística que nodreix l'ànima.

Estil i forma: l'encarnació com a inculturació

Potser cal que anem també a les arrels de la mateixa comprensió de Déu que migra fins a la condició humana, i s'encarna a través dels costums i les expressions segons la maduresa de la comunitat; ja sigui parroquial, o monàstica, o inspirada per un carisma. No totes les religions tenen aquesta característica d'adaptació, aquesta varietat de tipologies i espais, segons la característica de la comunitat, de la inspiració carismàtica, del context regional o cultural.

Avui aquesta condició és més evident que mai. Si el cristianisme avança, creix en noves àrees del planeta, en d'altres sembla que retrocedeix. En certs racons del món, en països joves a l'experiència cristiana, fins i tot es repliquen les catedrals històriques, mentre que a Europa es tanquen les esglésies, que es converteixen en qual-sevol altra cosa: des d'oficines fins a gimnasos, des de museus fins a residències, fins a mesquites. En una època de grans mutacions polítiques, socials i culturals, també el cristianisme s'ha d'interrogar sobre el significat dels espais en què viu, que usa o administra, en coherència amb les seves comunitats. I així com al començament de l'Església, així com en les arrels de l'experiència del mateix Crist que transmigrava a Palestina d'una ciutat a una altra, sense tenir on parar quiet, també l'Església es torna novament nòmada; canvia de pell, usa formes diferents, adaptant les antigues o inventant-ne de noves: en una paraula, s'encarna, s'incultura, transformant-se i

d'aquesta manera essent coherent amb el seu perfil i amb la seva vocació.

Per a alguns el cristianisme és en crisi, i compten les esglésies que es tanquen. Per a altres, veient la quantitat de capelles i oratoris que obren a les perifèries del món, avança.

Però la maduresa de l'experiència cristiana es pot mesurar pel nombre d'esglésies que tanquen? Pel nombre de baptismes o matrimonis que se celebren? O més aviat per una complexitat de vida que comença a abraçar, més enllà de la subministració evident de sagraments, altres aspectes de la vida? Ja es té en compte la quantitat de gent que s'hostatja, que rep assistència en alimentació o salut, en l'àmbit educatiu, o social, a les nostres societats multiculturals, cada vegada més complexes? Quantes persones s'ajuden amb consells, acompanyades per cristians en la soledat que generen les nostres grans metròpolis? En la salut, en la cura de la gent gran? I en l'educació de milers de joves, amb instituts de tot nivell? I en els espais culturals, oferint continguts i valors a una societat cada vegada més pragmàtica? Quan i on valorem aquests espais com a espais de vida cristiana? I no deu ser que les esglésies construïdes en gran nombre en els segles passats, i molt sovint concentrades en centres històrics escassament poblats, ara poden assumir una altra funció, complementària, coherent amb els serveis que hem esmentat? Seria una operació gegantina, abans que res de presa de consciència del nivell de vida d'una comunitat, dels seus objectius, de la seva maduresa.

Qui aleshores era cardenal de Milà, Carlo Maria Martini, comparava amb un arbre la quantitat i la qualitat del catolicisme a Itàlia.⁶ Valorava en un 20% el nombre de compromesos que participen de manera regular en els sagraments i en les activitats. Un altre 40%, segons el cardenal, viu al voltant d'aquest nucli, en la medul·la. I la resta és escorça, closca: gran part dels qui es declaren catòlics i viuen situacions que ni tan sols no permeten, en molts casos, compartir una

6. El difunt cardenal Martini descriu la condició del catolicisme a Itàlia el 1996, durant una entrevista publicada el 2009 a *Conversazioni notturne a Gerusalemme*, Milà, Mondadori, 2009.

Potser la vida cristiana a Europa necessita nous espais, en aquesta crisi de religiositat, per representar altres instàncies.

vida sacramental: són divorciats, han avortat, han experimentat la fecundació in vitro, són homosexuals.

Parlar de grups i de percentatges significa, per a un professional arquitecte, parlar de seguida de la quantitat d'espais que usen aquests grups. Podríem relacionar aquests percentatges amb el mateix edifici religiós, i ens adonarem que els espais per als compromesos, els qui participen d'una vida activa i contínua en els sagraments, són exagerats davant dels qui —com en els primers temps— potser fins i tot tindrien interès en una experiència, en la proximitat a una comunitat cristiana, i que no hi accedeixen precisament per la falta d'espais on compartir, més enllà dels sagraments, moltes més coses de la vida: la comunió dels béns, la socialització, les relacions, la mateixa oració, la salut, la malaltia, l'hospitalitat, la cultura, l'educació, compartir les experiències de mena diversa.

I aquí hi ha el punt i la pregunta que deu ser més pertinent: i si l'experiència de llocs de vida cristiana fos tan senzilla que només la tanquem en aquests edificis on s'administren sagraments? I l'altra: potser la vida cristiana a Europa necessita nous espais, en aquesta crisi de religiositat, per representar altres instàncies, mentre que a la resta del món, a més d'esglésies, es construeixen altres experiències, altres espais i llocs que testimonien una vida enfocada en les paraules de l'Evangelí? I, si fos així, què fem a Europa amb aquest immens patrimoni històric? Podem seguir pensant-lo com a part d'una experiència de Fe, o queda com a patrimoni estrictament cultural, exonerat de la funció religiosa específica que tenia?

A l'hora de prendre decisions tècniques relacionades amb la protecció i la cura d'aquests espais, sobre la seva restauració, per exemple, sobretot en el cas d'edificis històrics, cal valorar si encara reflexionen l'experiència religiosa. Tant davant d'edificis antics com nous, es tracta de defugir les categories tradicionals, els debats sobre estetis-

mes i fidelitats a normes litúrgiques, superar l'espai menut de l'anàlisi i l'esforç de disseny sobre possibles formes i ubicacions dels objectes del presbiteri, per començar a pensar en grans espais d'acollida dels diversos aspectes de la vida cristiana: es tracta de començar a pensar no només per al 8% de persones que participen en els sagraments, sinó de veure com s'acull en espais adequats el restant 40 o 60 % dels que es defineixen com a cristians.

Es tracta de recollir les experiències del tancament de desenes d'edificis de culte a Europa i l'obertura d'altres centenars de temples en el món, d'entendre com i on es realitzen les experiències més avantguardistes o, en termes religiosos, profètiques en l'aplicació i la vivència de les comunitats en espais concrets.

Per aclarir el mapa de les qüestions, valdria la pena anar a les arrels, «tornar a Galilea»,⁷ reprenent les paraules del papa Francesc, de l'experiència religiosa del cristianisme, interrogant-se sobre el significat dels espais. Val la pena veure com s'encarna i s'incultura, absorbint, com sempre ha fet, patrons i formes del context, i mantenint, també, un llenguatge reconeixible a totes les latituds.

Arriba el moment de fer una profunda reflexió, capaç de reinterpretar tot l'univers de l'espai sacre, antic i nou, en desús o en vies de construcció, enriquint el debat més enllà d'aspectes tècnics o formals. Hi han d'entrar els valors de la misericòrdia, l'atenció a la inclusió social i cultural, l'acollida d'estrangers i marginats, com també dels que són fora dels sagraments, recuperant fins i tot un valor que és més enllà de la pura experiència religiosa, com ho han estat històricament catedrals i centres d'espiritualitat. I aquí hi ha la flexibilitat, que inclou la transformació, la restauració, la renovació, el canvi d'ús, la innovació i la nova construcció del patrimoni sacre, i dels espais on es manifesta i s'evidencia una experiència religiosa i cristiana. Més enllà de tècniques, de formes, d'espais, segons l'estació que viu el cristianisme avui, depenen per descomptat del context.

7. Són les paraules del papa Francesc en l'homilia de la missa del 19/04/2014, referides a la necessitat de tornar a l'origen de la trobada personal amb Jesús, a la guspira original de la nostra fe.

Exemples, experiències, suggestions

De vegades les experiències existents poden resultar importants per intuir certes tendències i, en els diversos contextos, poden oferir una clau de lectura, una pista.

Més que res, són uns quadres per deixar-se suggestionar per tendències, situacions, casos en curs.

Perifèria: el centre del cristianisme. Roma, barri Tor Tre Teste. Perifèria extrema de la capital del cristianisme. Laboratori de contradiccions. En el centre històric de la ciutat eterna es compten unes 340 esglésies. Arran del gran Jubileu del 2000 es pren consciència que no són prou per a la comunitat catòlica que té per bisbe el Papa. De la resta, Joan Pau II ja havia declarat Roma «terra de missió». La meitat dels nens no batejats són una dada inequívoca sobre la distància entre les meravelloses herències del cristianisme de la ciutat, i la població. I així, amb aquest gran esdeveniment del Jubileu, la diòcesi promou la construcció de 50 edificis de culte a les perifèries de la ciutat.

Al barri esmentat, l'últim abans del camp on encara hi ha les restes d'aqüeductes enmig d'ovelles i torres elèctriques, es decideix construir l'església que serà símbol d'aquesta operació, dedicada a Déu Pare misericordiós. L'arquitecte que va rebre l'encàrrec és una de les firmes més celebrades de tot el món. Richard Meyer, arquitecte nord-americà d'origen jueu, ateu. Es veu de seguida la paternitat de l'obra: el blanc del ciment, els mòduls, la mescla entre línies corbes i rectes, en un *desconstructivisme* que ressalta sobre els edificis populars dels anys 70. Per descomptat, el lloc esdevé de seguida, especialment per als dedicats a l'arquitectura, una fita turística. L'església sempre apareix buida. Solemne, clara. És difícil de trobar-hi la comunitat si no s'ha concertat alguna cita. Cal alguna acció perquè es generi una relació amb qui viu aquest espai.

Crida l'atenció un avís parroquial: es tracta dels torns de celebracions eucarístiques en els apartaments, enmig del barri. Celebracions d'un programa anomenat «Domus Dei». La gran pregunta sorgeix espontània davant d'aquest avís: i aquesta església, per què serveix? Òbviament, per a moltes funcions, les celebracions enmig del barri no

Potser aquesta Roma, centre del cristianisme, que té desenes d'esglésies en restauració al centre, ens diu coses noves a les perifèries, mentre anem perpetuant amb la mateixa eufòria les construccions de temples com si fóssim al Barroc?

substitueixen les misses grans del diumenge, dels dies de festes canòniques, tampoc les altres activitats parroquials. No és aquesta la qüestió. Sinó: serà necessari encara construir aquests grans edificis, d'aquestes dimensions, amb tant d'esforç econòmic, de projecte? O potser les comunitats necessiten una altra cosa? Potser aquesta Roma, centre del cristianisme, que té desenes i desenes d'esglésies en restauració al centre, ens diu coses noves a les perifèries, mentre anem perpetuant amb la mateixa eufòria les construccions de temples com si fóssim al Barroc?

Alemanya: columbaris en comptes de fidels. La minva del nombre de creients suscita reflexions importants respecte a l'ús de nombrosos edificis de culte que canvien l'ús estrictament litúrgic, substituït en diversos casos per espais on es manifesten altres aspectes de la vida cristiana. És el cas de l'arquitecte Tobias Klodwig,⁸ que va començar una anàlisi molt atenta del fenomen per mitjà dels seus projectes, orientats a la transformació del patrimoni existent dels edificis de culte. L'arquitecte alemany entén que, fins i tot sense funció litúrgica, l'edifici pot seguir transmetent missatges de la tradició cristiana. L'augment de difunts i la consegüent necessitat d'espais adequats representen un signe important del que viuen certes comunitats.

És evident que la realitat de la mort —i del més enllà— sembla en desús en la societat contemporània occidental. El fet de reavaluar aquests valors amb missatges de vida evangèlica en antics edificis de culte té l'alt significat d'una reinterpretació del patrimoni existent que obté un altre sentit, que coincideix amb el que aquesta comunitat viu: la vellesa, la vida més enllà de la mort.

8. De l'estudi Klodwig & Partner Architecten de Munster. www.klodwig-company.de.

“ Aprendre la tècnica constructiva de la cúpula, restaurant-la, és la doble ocasió per crear llocs de treball i per recuperar una tècnica que pugui ser sostenible al territori.

L'esforç de disseny arquitectònic que reinterpreta altres aspectes i valors de la vida cristiana, altres paraules de l'Evangelí, fins i tot llevant-li la funció litúrgica, permet una coherència d'ús de l'edifici que n'evita la banal transformació en qualsevol altra funció, ja sigui cultural, residencial o cultural.

Una experiència que valdria la pena analitzar per comprendre com canvia l'experiència cristiana de certes comunitats, i, en coherència amb això, com poden canviar els espais que s'usen.

Cuba, catedrals socials. L'illa caribenya és en aquest moment un gran laboratori. També, d'uns anys ençà, de cristianisme. Santiago de Cuba —l'antiga capital— té una de les catedrals més interessants de Sud-amèrica, amb una imponent cúpula construïda amb una estructura única de fusta pels colons espanyols, a partir de l'experiència de les construccions navals. Gràcies a aquesta tècnica, va resistir greus desastres ambientals, terratrèmols i huracans. L'últim, el Sandy, va destruir fins i tot esglésies i edificis més sòlids de ciment.

Santiago de Cuba, més enllà de la catedral, sembla tenir també un bisbe capaç d'entendre el patrimoni no únicament tècnic constructiu de la seva cúpula. Estén el valor a dimensions culturals, socials, d'intercanvi. Gràcies a contactes i sinèrgies amb una xarxa internacional de professionals, estudiosos i associacions,⁹ fa que la restauració de la cúpula sigui una ocasió per crear noves ocasions de treball per als joves de Santiago.

Aprendre la tècnica constructiva de la cúpula, restaurant-la, és la doble ocasió per crear llocs de treball i per recuperar una tècnica que

9. Formen part de la xarxa José Andrés Sardina, arquitecte espanyol, consultor de la Conferència episcopal de Cuba, i l'Estudi DPB Architetti de Reggio Emilia, Itàlia. www.dpbarchitetti.it

pugui ser sostenible al territori. L'estudi de l'Església, a més, representa l'ocasió per reflexionar sobre les futures esglésies en projecte per a la ciutat.

Ciudadella laboratori: Loppiano. Als turons característics de la Toscana, a 20 km de Florència, enmig de les vinyes del famós Chianti, des de fa 40 anys centenars d'habitants de desenes de nacionalitats fan una experimentació: mostrar al món la possibilitat d'una convivència, en la quotidianitat, de cultures, races, religions diverses. Ho fan amb la feina, amb la formació, el dia a dia.

Loppiano, ciudadella del Moviment de les Focolares.¹⁰ Podria representar una experiència interessant, única, que és la primera d'una sèrie d'altres que s'escampen pel món: des de la pampa argentina fins als pujols del riu Hudson prop de Nova York, des de la sabana de Kenya fins a les illes Filipines. Quin n'és el caràcter original? *Res de nou sota el sol*, diria la Bíblia: sempre hi ha hagut experimentacions de comunitats, ja es diguin convents, monestirs, reduccions, ciutats utòpiques com les que van florir als Estats Units a l'època de la colonització pels puritans.

Potser la clau de lectura sigui en un passatge de la constitució italiana: a l'article IX diu que la República «tutela el paisatge i el patrimoni artístic», i alhora «promou el desenvolupament i la investigació científica i cultural». En aquesta doble imatge, de la tutela i el desenvolupament en aparent contradicció, Loppiano intenta experimentar, enmig d'un paisatge per antonomàsia, la convivència de gent aliena al context que, venint de l'Àfrica o de l'Àsia, no coneix el ritme de les estacions, del menjar típic, del raïm, de la neu. Així, com qui hi viu establement tampoc no coneix les cultures estranyes, els balls del Carib, la bondat de la carn de serp o de gos que es menja a l'Àsia. Un xoc de trobades, sota la prova d'un nou carisma, d'una espiritualitat —la de les Focolares—, enfocada a les paraules de Jesús «que tots si-

10. Moviment catòlic nascut a Itàlia i escampat per diversos països del món (www.focolare.org). Joves famílies, religiosos, persones de diversa classe social, cultura o religió participen o col·laboren en les seves activitats. Les «ciudadelles» són un fort testimoni d'aquesta experiència.

Tota la vida hauria de ser un únic acte d'amor a Déu i, per tant, qualsevol lloc de treball, d'estudi, les oficines, les vinyes, les cases: tot pot ser un valor, un espai en cert sentit sagrat.

guin u»,¹¹ i declinada en clau laica a la fraternitat universal. Un repte que es construeix en el dia a dia en un territori, en un espai, en certs ritmes i temps. Que s'alimenta de formació, de feina, d'educació, d'esbarjo. La forma de Loppiano no és tan evident. Es perd enmig de les vinyes. Reutilitza les velles cases dels pagesos. Hi entra en contradicció en les primeres construccions i també en les funcions, alimentades pels vents i les suggestions del Modern. El model és un no-model formal. El repte és en la capacitat de sacralitzar amb valors nous un territori per ell mateix ja intens de significacions que, per la inserció d'un carisma i de noves expressions culturals, adquireix potencial de laboratori, d'experimentació.

Amb aquesta experiència el territori de Loppiano pot adquirir potencialment altres valors que són més efimers, més circumstancials. Sense les persones, les cases i els edificis no són més bonics o rics de significat que qualsevol altre racó de la bella Toscana.

A més, tot i la supremacia de la recent construcció del santuari dedicat a Maria Theotokos, Loppiano pot demostrar la importància d'un rosari de llocs dedicats a una vida cristiana, més enllà del simple espai litúrgic; evidenciant allò que el seu mateix carisma remarca: tota la vida hauria de ser un únic acte d'amor a Déu i, per tant, qualsevol lloc de treball, d'estudi, les oficines de l'empresa, les vinyes, les cases: tot pot ser un valor, un espai en cert sentit sagrat.

L'Església, el temple, l'espai litúrgic, queda com un 8% d'una constel·lació d'espais. Pot resultar una provocació. Però és així, en el sentit literal de la paraula: *pro-vocar*, créixer a favor d'una vocació, cristiana, que no és tant disminuir el valor dels espais delegats a sagra-

11. Les paraules pronunciades per Jesús, a Joan 17, com el seu testament, representen l'eix de l'espiritualitat de les Focolares.

ments, a la litúrgia, sinó augmentar el valor d'altres aspectes de la vida cristiana. Per tant, més que de crisi es podria parlar de transformació, de canvi en l'experiència de vida cristiana, tant de bo que més atenta a més dimensions. I que es reflecteixi també en percentatges en els espais.

Tant de bo el gran debat a l'entorn del valor patrimonial de les esglésies i els edificis religiosos també serveixi per a això.

[Traducció d'Oriol Izquierdo]